

Ηλεκτρονικό περιοδικό της
Ιεράς Μητροπόλεως
Κυρηνείας

ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ

TERRENCE MALICK:

ΕΝΑΣ ΜΥΣΤΑΓΩΓΟΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ ΣΤΟΝ
ΚΟΣΜΟ

ΤΕΥΧΟΣ 13-14

2022-2023

TERRENCE MALICK:

ΕΝΑΣ ΜΥΣΤΑΓΩΓΟΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Abstract: Terence Malick's oeuvre is one of grace and elegance that conveys a sense of mystery and awe towards the mysteries of life. The author of this article takes us through this excellent film director's journey—his early life, studies and artistic background—and elaborates on each of his 9 films in a creative manner that reveals their underpinning spirituality. This dialogue between Malick's works and theology highlights the mysteriousness, sanctity and beauty of creation in his motion pictures and praises the existential quest of his characters that allows faith to emerge from life's greatest tragedies.

Keywords: Malick; Tree of Life; Grace; Chris; Apocalypse; Film and Theology.

Μπροστά στην κινηματογραφική οθόνη αποκαλύπτεται ένας κινηματογραφικός μυστικισμός από έναν μυστηριώδη καλλιτέχνη, ο οποίος εξερευνά το μυστήριο της ζωής.¹ Ο μυστικισμός του Terrence Malick δεν είναι μια αφηρημένη κατάσταση που κατηγοριοποιεί θρησκευτικές αντιλήψεις, μα με ένα διαισθητικό τρόπο ξεπηδά από τις πετρώδεις περιοχές της θρησκευτικότητας για να περιγράψει το Ιερό μέσα σε συνθήκες βέβηλης αγριότητας. Με μια ποιητική ειλικρίνεια το βλέμμα του αναδεικνύει αυτή τη «διαρκή δυστυχία» του ανθρώπου, το ιστορικό μας αφήγημα μέσα, όμως, από το οικουμενικό και σπλαχνικό βλέμμα του Θεού.² Έξω από τα φορμαλιστικά στερεότυπα των θρησκειών και ιδίως τις σχολαστικές ιδεοληψίες του Χριστιανισμού προσπαθεί να κατανοήσει την αινιγματική διάσταση του Ιερού στον συναρπαστικό υπαρκτικό ορίζοντα. «Εσύ είσαι το φως μου, ο οδηγός μου» ομολογεί με ταπεινότητα ο πιστός λοχαγός James Staros,³ ώστε μέσα από μια ιδιότυπη προσωπική αναζήτηση, δίχως να αφανίζεται το ανθρώπινο στοιχείο μέσα στο θεϊκό

* Καθηγητής Θεολόγος – Ποιητής.

¹ Για τις έννοιες *μυστήριο*, *μύστης*, *μυστικισμός* βλ. τις ενδιαφέρουσες επισημάνσεις στο Rudolf Otto, *Το Ιερόν*, μετφρ.: Ελένη Λαδιά, Αρμός, Αθήνα 2019, σ. 51-60.

² Βλ. και Rowan Williams, *Ο κόσμος του λιονταριού. Οδοιπορικό στην καρδιά της Νάρνια*, Ιωνάς, Αθήνα 2020, σ. 92, 93.

³ Terrence Malick, *The Thin Red Line*, Fox 2000 Pictures, Η.Π.Α. 1998, 01:26:27.

Πνεύμα όπως στις μονιστικές αντιλήψεις, «ήμεῖς τοῦ ἀοράτου Πατρὸς ἔννοιαν λάβωμεν», «ήμεῖς ἀθανασίαν κληρονομήσωμεν».⁴

Σε αυτή τη διαρκή ροή της ανθρώπινης πορείας συνυπάρχουν το ανέκφραστο της μυστικής σχέσης και μια τολμηρή εμπιστοσύνη στη θεία Χάρη, η οποία συντελείται με τη διαρκή παρουσία του Θεού και την ανεκκλάλητη αγιοπνευματική ακολουθία, «δεν ήξερα πώς να Σε ονομάσω τότε. Αλλά το βλέπω πως ήσουν Εσύ. Πάντα Εσύ με καλούσες».⁵ Και αυτός ο μυστικισμός του Terrence Malick δεν μπορεί να είναι πανθεϊστικός. Ο κόσμος είναι μια ἔλλογη ενότητα και τα επιμέρους φυσικά στοιχεία και τα οργανικά μέλη διαπερνώνται και εμψυχώνονται από μια θεϊκή ενέργεια, που δεν είναι μέρος του καθολικού Λόγου όπως στον στωικό πανθεϊσμό, αλλά το αποτέλεσμα της θείας Χάριτος στον κόσμο και την ιστορία, της «ἐνούσης ἐμφύτου τοῦ λόγου σποράς» όπως θα συμπλήρωνε και ο Ιουστίνος ο Φιλόσοφος.⁶ Γιατί η θεϊκή παρουσία η οποία εμψυχώνει τη φυσική δημιουργία και την πλημμυρίζει με την αγάπη του Θεού, είναι η ποιητική αιτία πάσης ουσίας και δυνάμεως και ενεργείας.⁷

Ο Terrence Malick γεννήθηκε στο Ιλινόις στα 1943. Η μητέρα του, ιρλανδικής καταγωγής και καθολική στο θρήσκευμα, μεγάλωσε σε ένα αγρόκτημα κοντά στο Σικάγο. Ο Λιβανέζος πατέρας του υπήρξε γιός Ασσύριων χριστιανών από την Urmia του Ιράν.⁸ Ήταν γεωλόγος, αλλά έπαιζε ως επαγγελματίας το εκκλησιαστικό όργανο και διηύθυνε τη χορωδία. Ο Malick σε ηλικία οκτώ χρονών εξέπληξε τους δασκάλους του για τις συγγραφικές επιδόσεις του, όμως λόγω του συγκρουσιακού του χαρακτήρα στάλθηκε στα 1955 για σπουδές στο σχολείο του Αγίου Στεφάνου.

Το Επισκοπικό σχολείο εκτεινόταν σε μια έκταση 370 στρεμμάτων με κυπαρίσσια, πλατάνια και κέδρους. Αυτή η ποικιλομορφία της φύσης, το αίσθημα της απομόνωσης και του περιορισμού επέτειναν την πνευματικότητα του Malick. Γρήγορα αποκαλύφθηκαν οι πνευματικές του δεξιότητες σε ένα σχολείο το οποίο, πέρα από τη μύηση στη χριστιανική πίστη —κάθε άλλο παρά αυστηρά ομολογιακή, προσέφερε ανθρωπιστικές και φιλοσοφικές σπουδές.⁹ Μαζί με τις μουσικές και τις

⁴ PG 25, 192 BC.

⁵ Terrence Malick, *The Tree of Life*, River Road Entertainment, Plan B Entertainment, Η.Π.Α. 2011, 01:52:04.

⁶ PG 6, 468 A.

⁷ Βλ. και π. Νικ. Λουδοβίκος, *Η Ευχαριστιακή Οντολογία*, Δόμος, Αθήνα 1992, σ. 91.

⁸ Lloyd Michaels, *Terrence Malick*, University of Illinois Press, Η.Π.Α. 2009, σ. 14.

⁹ Περιγράφεται το σχολείο του ως «...ένας φωτισμένος φάρος (ως βιβλική “πόλη σε ένα λόφο”) και ο Malick ευδοκίμησε σε μια κουλτούρα που έδινε έμφαση στην πνευματικότητα, τον διανοητισμό

θεατρικές εφέσεις του καλλιεργήθηκε και αναδύθηκε η αγάπη του για τον Κινηματογράφο, όταν και με τη συνδρομή του δασκάλου του Bob Pickett περνούσε πολλές ώρες στα σινεμά της πόλης, βλέποντας ταινίες του Bergman και του Truffaut.

Μετά την αποφοίτησή του εργάστηκε το καλοκαίρι στο Βόρειο Τέξας στη συγκομιδή σιταριού παρέα και με άλλα αγόρια δίπλα σε εργάτες σκληρούς, οι οποίοι ζούσαν στο περιθώριο του εγκλήματος. Το επόμενο καλοκαίρι θα τον συναντήσουμε να χειρίζεται κομπρεσέρ στην οικοδόμηση ουρανοξύστη στο κέντρο του Midland. Ο πρόωρος θάνατος του αδελφού του στην Ισπανία, πιθανόν από αυτοκτονία, επηρέασε τον Malick και εντυπώνεται στις ταινίες του *The Tree of Life* (2011) και *Knight of Cups* (2015).¹⁰

Στα 1961 ξεκίνησαν οι σπουδές του στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ. Παρακολούθησε τα μαθήματα του φιλοσόφου Paul Tillich, «Ερμηνεία του ανθρώπου στη δυτική σκέψη». Ο Paul Tillich, γερμανός υπαρξιστής φιλόσοφος και θεολόγος, απολύθηκε από το Πανεπιστήμιο της Φραγκφούρτης επειδή δεν συμφωνούσε με τις χιτλερικές ιδέες. Ο Malick με επιβλέποντα καθηγητή φιλοσοφίας τον εβραϊκής καταγωγής Stanley Cavell εντρύφησε στις φιλοσοφικές ιδέες των Ludwig Wittgenstein, Martin Heidegger, Søren Kierkegaard, Henry Thoreau και του αμερικανού ποιητή Ralph Emerson. Αξίζει να επισημανθεί πως σε ένα ταξίδι του στη Γερμανία συνάντησε στην καλύβα του στον Μέλανα Δρυμό τον Γερμανό φιλόσοφο Martin Heidegger.¹¹

Μετά την αποφοίτηση από το Χάρβαρντ με πτυχίο Φιλοσοφίας πηγαίνει με υποτροφία στην Οξφόρδη. Η σπουδαστική πορεία του στο πανεπιστημιακό αυτό ίδρυμα υπήρξε βραχύβια. Αποχώρησε όταν ήρθε σε αντιπαράθεση με τον επιβλέποντα καθηγητή του Gilbert Ryle στη σύνταξη της διατριβής του για την έννοια του κόσμου στους Kierkegaard, Heidegger και Wittgenstein.¹² Στα 1969 κυκλοφόρησε η μετάφραση του Terrence Malick για το έργο του Martin Heidegger *Vom Wesen des Grundes*, (*Η ουσία των λόγων*).

και τον σκληρό ατομικισμό». Eric Benson, «The Not-So-Secret Life of Terrence Malick», στο: <https://www.texasmonthly.com> [πρόσβ.: 11 Δεκ. 2021].

¹⁰ Forrest Wickman, «Terrence Malick's Personal Period», στο: <https://slate.com> [πρόσβ.: 11 Δεκ. 2021].

¹¹ Βλ. Robin Monotti Graziadei, «Terrence Malick: A Short Intellectual Biography», στο: <https://nulluslocussinegenio.com> [πρόσβ.: 11 Δεκ. 2021].

¹² Brett McCracken, «39 Facts about Terrence Malick», στο: <https://www.brettmccracken.com> [πρόσβ.: 11 Δεκ. 2021].

Μετά από τις φιλοσοφικές σπουδές του αρχίζει να πειραματίζεται με τη ζωή και τη σταδιοδρομία του. Εργάστηκε ως δημοσιογράφος στο *Newsweek*, το *New Yorker* και το *Life*. Πήρε συνέντευξη από τον δικτάτορα Ντιβαλιέ και ως ανταποκριτής του *New Yorker* διέμεινε στη Βολιβία, παρακολουθώντας τη δίκη του μαρξιστή γάλλου φιλοσόφου Régis Debray. Κατόπιν για έναν χρόνο δίδαξε φιλοσοφία στο Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Μασαχουσέτης και, όταν σε μια διάλεξη απέτυχε να ταυτιστεί με τις απόψεις του Heidegger σχετικά με το άγχος, τότε αποφάσισε να παραιτηθεί. Μετακόμισε στο Χόλυγουντ, σπούδασε κινηματογράφο και άρχισε να γράφει σενάρια. Συνδέθηκε με τους διάσημους σκηνοθέτες Arthur Penn και George Stevens. Στα 1973 ξεκίνησε η μεγάλη του πορεία στον Κινηματογράφο με το *Badlands* και με την προσφορά στην κινηματογραφική τέχνη εννέα (9) ταινιών. Το *The Way of the Wind* είναι η αναμενόμενη βιβλική ταινία του η οποία αφηγείται τη ζωή του Χριστού μέσα από τις παραβολές.

Ο Κινηματογράφος του Terrence Malick αποτελεί ένα οπτικοακουστικό ξάγναντο, ώστε στο κοσμικό στερέωμα να ατενίσουμε τη λάμψη της ύπαρξης,¹³ ή να αγρυπνήσουμε τα μυστήρια της ζωής.¹⁴ Με υλικά, γήινα και ουράνια, με τα μικρά και τα ελάχιστα σημάδια της ανθρώπινης ζωής και της κοσμικής επικράτειας, ακολουθεί μια διαδρομή προσωπικής εμπίωσης στο απρόβλεπτο, στο ανοίκειο και την έκπληξη, τα οποία δύνανται να ενεργοποιήσουν ένα υπαρξιακό κάλεσμα για αλλαγή προς τη μεριά του Φωτός,¹⁵ για επανανοηματοδότηση της ύπαρξης,¹⁶ να κυφορήσουν σε μια τραυματισμένη ύπαρξη το θαύμα.¹⁷ Μέσα στις εικόνες της φύσης με την απουσία ή την παρουσία του ανέμου, της πνοής, της αναπνοής ως εικονιστικού τρόπου της «κινητικότητας του Πνεύματος του Θεού»,¹⁸ τον ποιητικό ρυθμό και τους

¹³ Βλ. και «διγασμένοι για λίγη λάμψη ὄρους Θαβώρ». Οδ. Ελύτης, *Το Φωτόδεντρο και η δέκατη τέταρτη ομορφιά*, Ίκαρος, Αθήνα 1984, σ. 45.

¹⁴ Benjamin Kerstein, «The Beautiful Light: A Contemplation Of Terrence Malick», στο: <https://thefederalist.com> [πρόσβ.: 11 Δεκ. 2021].

¹⁵ Όπως, όταν η Pocahontas αγγίζει τον κορμό ενός δέντρου και περιλούζεται από Φως. Terrence Malick, *The New World*, New Line Cinema, Entertainment Film Distributors, Η.Π.Α. 2005, 02:01:50 - 02:02:17.

¹⁶ Είπε με αφορμή την ταινία του *Ημέρες της Εντυχίας*: «αυτές οι ταινίες μας επιτρέπουν αλλαγές στην καρδιά μας, αλλαγές που σημαίνουν το ίδιο πράγμα: να ζεις καλύτερα και να αγαπάς περισσότερο». Sven Mikulec, «Terrence Malick's 'Days of Heaven' is one of the most stunning films ever to be featured on the silver screen», στο: <https://cinephiliabeyond.org> [πρόσβ.: 14 Ιαν. 2022].

¹⁷ «Ανεβήκαμε τα σκαλιά μέχρι το θαύμα». Terrence Malick, *To the Wonder*, Brothers K Productions, Η.Π.Α. 2012, 00:04:41 - 00: 04:50.

¹⁸ Παναγιώτης Θωμά, «Ζήτημα Κάλλους. Το Άγιο Πνεύμα και η κίνηση στη δημιουργία με αφορμή πνευματολογικούς στίχους των "Αναβαθμών" και κινηματογραφικά έργα του Τέρενς Μάλικ», *Εκκλησιαστικός Κήρυκας* 27 (2021), σ. 116-132, εδώ σ. 124.

στοχαστικούς μονολόγους δημιουργεί φιλοσοφικούς συνειρμούς, μεταφυσικές αναζητήσεις, εμπνέει θεολογικές αναβαπτίσεις και ηθικές εμπειρίες.

Ο Terrence Malick φωτίζει το μεγαλείο και τη συντριβή των ανθρώπων, επανακάμπτει στη διερεύνηση του μυστηρίου της ζωής και στο ερώτημα για την ουσιαστική φύση του όντος και, κυρίως, του όντως Όντος.¹⁹ Οι ταινίες του Terrence Malick αποτελούν λυρικά ποιήματα ύψιστης ωραιότητας, αγγίζουν θεμελιώδη φιλοσοφικά και θεολογικά ζητήματα και εμπνέουν ευλάβεια και λατρεία.²⁰ Συνθέτουν ποιητικές αλληγορίες για τη μεταμόρφωση του ανθρώπου με την ενέργεια της θείας Χάριτος σε μια κτίση η οποία εξακολουθεί να θεουργείται, ακόμη και αν βιάζεται από τις ανθρώπινες επιλογές. Σωστά ο μοντέρ David Jenkins παρατήρησε πως ο Terrence Malick «δεν κάνει πια ταινίες. Χτίζει καθεδρικούς ναούς».²¹ Ένα ευαγγελικό άπλωμα, μια ευχαριστιακή συνέυρεση συντελούνται κυρίως με τη συμβασιλεία της φιλόφρωνης μεγαλοσύνης και μιας ευχάριστης έκπληξης.²² Έτσι, ο τόπος μεταστοιχειώνεται, ώστε «να μπορεί κάποιος να εξαγνίσει τον εαυτό του, να σηκωθεί στο πραγματικό του ανάστημα»,²³ και ο χρόνος μέσα από την πεπερασμένη του διάσταση εκκινεί τη δυνατότητα, ώστε να οδηγηθεί στην ενατένιση του αιώνιου. Σαν ένα διαρκές θαύμα.²⁴

Στις δύο πρώτες ταινίες οι οποίες κατά έναν αλληγορικά ποιητικό τρόπο αποτελούν δημιουργίες με βιβλικές προεκτάσεις, ο Terrence Malick κινηματογραφεί δύο ιστορίες για την απώλεια του Παραδείσου. Στην πρώτη ταινία του *Badlands* (1970) μέσα από μια άλλη σύγχρονη ανάγνωση της ιστορίας του Αδάμ και της Εύας και στη δεύτερη *Ημέρες Εντυχίας* (*Days of Heaven*) (1978) μέσα από την αρχετυπική

¹⁹ «Κύριε, γιατί; Πού ήσουν; Γνώριζες; Ποιοι είμαστε για Σένα; Απάντησε μου», Terrence Malick, *The Tree of Life*, ό.π., 00:19:43 - 00:21:47. «Πού μένεις;», ό.π., 00:58:04. «Θέλω να μάθω τι είσαι, θέλω να δω ό,τι βλέπεις», ό.π., 00:58:30. Ή «Μητέρα πού κατοικείς; Στον ουρανό; Στα σύννεφα; Στη θάλασσα; Δώσε μου ένα σημάδι». Terrence Malick, *The New World*, ό.π., 00:45:36.

²⁰ Ισχύει στις ταινίες του Terrence Malick αυτό που μοναδικά καταθέτει ως προβληματισμό ο Ισίδωρος Ζουργός: «Πώς μπορεί να αναπολήσει κανείς χωρίς ουρανό;». Ισίδωρος Ζουργός, *Στη σκιά της πεταλούδας*, Πατάκης, Αθήνα 2010, σ. 386.

²¹ Charles Graham-Dixon, «Where to begin with Terrence Malick», στο: <https://www.bfi.org.uk> [πρόσβ.: 13 Αυγ. 2022].

²² Ίσως γιατί το θαύμα είναι μια ανεξήγητη έκπληξη στην ορθολογιστική νομολογία στην κατεξοχήν ταινία του Terrence Malick, η οποία αναδεικνύει τη σημασία του θαύματος της αγάπης. «Θέλω κάποιος να με εκπλήσσει». Terrence Malick, *To the Wonder*, ό.π., 01:15:24.

²³ Terrence Malick, *The New World*, ό.π., 00:21:43 - 00:22:03.

²⁴ Πρβλ. και «Την ώρα που τα μοσχοβόλα λουλούδια κοιμούνται, / με τους άγγελους του έρχεται ο παπα-Πλανάς. / Τους βλέπει ένα παιδάκι και ρωτά τη μητέρα του / “Κοίτα το λεωφορείο, γιατί έχει τόσο κόσμο;”». Βλ. Κυρ. Χαραλαμπίδης, «Είς μνήμην», *Ποιήματα*, Ίκαρος, Αθήνα 2019, σ. 53.

σύγκρουση του Κάιν και του Άβελ. Οι ήρωες αδυνατούν να παραμείνουν στην εδεμική πλησμονή και να κερδίσουν την πολυπόθητη αθωότητα.

Μετά από είκοσι χρόνια απουσίας ο Terrence Malick επιστρέφει με την *Λεπτή Κόκκινη Γραμμή* (*The Thin Red Line*, 1998). Η ταινία επικεντρώνεται σε μια ομάδα Αμερικανών στρατιωτών οι οποίοι συμμετέχουν στις αιματηρές μάχες του Γκουαταλκανάλ στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και που ο καθένας τους, μονάχος και μπερδεμένος, προσπαθεί να επιβιώσει σε φρικτές συνθήκες.

Στην επόμενη ταινία του ο Terrence Malick εικονοποιεί τη ρομαντική ιστορία ενός αποίκου και μιας ινδιάνας. *Ο Άγνωστος κόσμος* (*The new world*, 2005) με μια χαλαρή αφήγηση και υπέροχες κινήσεις εικόνων και μουσικής μάς προσφέρει τη γέννηση της αθωότητας του κόσμου αλλά και το τέλος της. Ο «κήπος του Θεού» καταστρέφεται από τους βεβηλωτές και όσο και αν η μικρή μας Ποκαχόντας προσπαθεί να γεφυρώσει τους δύο κόσμους, τους δύο πολιτισμούς και τις δύο κοσμοθεωρίες, η τραγωδία θα υφάνει με μια ανυπολόγιστη δύναμη το φινάλε.

Στο *Δέντρο της ζωής* (*The Tree of Life*, 2010) ένας μεσήλικας άντρας θυμάται τα παιδικά του χρόνια στις Η.Π.Α. της δεκαετίας του '50. Δεν πρόκειται για ψυχαναλυτική ταινία, ίσα ίσα που ο Malick αποδομεί τα δραματουργικά της στοιχεία για να δημιουργήσει μια ποιητική ταινία με μια μεγαλειώδη, συναρπαστική δημιουργία του σύμπαντος,²⁵ για το νόημα της ζωής, την αναζήτηση της εξιλέωσης και τον θρίαμβο της Χάριτος.

Η επόμενη ταινία *Μέχρι το Θαύμα* (*To the Wonder*, 2012), μια ταινία που δεν έφτασε ποτέ στις κινηματογραφικές αίθουσες και μόνο σε dvd κυκλοφόρησε, αφηγείται την ερωτική ιστορία ενός ζευγαριού. Από το «θαύμα του Δυτικού Κόσμου», το Mont St. Michel της Γαλλίας όπως είναι γνωστό, μέχρι την Οκλαχόμα, από το απόγειο του έρωτα στην κρίση των σχέσεων και την συντριβή.²⁶

Αφού ο Terrence Malick πειραματίστηκε με δύο άλλες ταινίες (*Song to Song* και *Knight of Cups*), απεικόνισε στο σινεμά τη ζωή του Αυστριακού Franz Jägerstätter,

²⁵ Με την υπερβατική μουσική «Lacrimossa, Ημέρα των δακρύων» του Zbigniew Preisner από το «Requiem For My Friend». Terrence Malick, *The Tree of Life*, ό.π., 00:19:45 - 00:25:59.

²⁶ Όλη η ταινία «Μέχρι το θαύμα, To the Wonder» είναι εμβαπτισμένη στη Χριστολογία. Ο Χριστός είναι αυτός που επικυρώνει την ανθρώπινη ελευθερία, επιζητώντας από τους ανθρώπους την επιλογή, είναι αυτός που συγχωρεί, είναι Αυτός που αναζητάται επίμονα από την ανθρώπινη ψυχή, και που διακηρύσσει το αναπόδραστο της αγάπης και μας προσκαλεί στον όμορφο κόσμο της. Terrence Malick, *To the Wonder*, ό.π., 00:35:05 - 00:35:55, 01:20:19, 01:21:15 - 01:21:50.

ενός αντιρρησία συνείδησης κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος θανατώθηκε σε ηλικία 36 ετών και αργότερα κηρύχθηκε μάρτυρας και αγιοποιήθηκε από την Καθολική Εκκλησία. Με την ταινία *Ήσυχη ζωή* (*A Hidden Life*, 2019) ο Terrence Malick από μια ιστορία του παρελθόντος κοιτάει το σήμερα, όταν και πάλι τα νεοναζιστικά μορφώματα απειλούν την κοινωνική ειρήνη και την υπαρξιακή μας ακεραιότητα. Ο αγρότης Franz δουλεύει τη γη με αγάπη, και η επίγεια Εδέμ παροντοποιεί τον Θεό της.²⁷ Αυτός και η γυναίκα του πιστεύουν στον Θεό και στην πρόνοιά Του. Η μικρή του ζωή, «κρυφή» ζωή, που περνάει απαρατήρητη στις σελίδες της μεγάλης ιστορίας του κόσμου, κάνει τη μεγάλη ανατροπή.²⁸ Ο Franz υπερασπίζεται το καλό σε ένα κόσμο ναζιστικής βιαιότητας.²⁹ Μέσα στο τραχύ βίωμα τη φρίκης του πολέμου ο Terrence Malick συναρμώνει αυτή την ενέργεια της αγιοπνευματικής διάχυσης των προηγούμενων ταινιών του με τη χριστοκεντρική θεοφάνεια. Ο ήρωας του Terrence Malick, αυτός ο ένσαρκος συμβολισμός των Μακαρισμών,³⁰ γίνεται «υπογραμμός» του Χριστού, αρνείται να σκοτώσει γιατί διαπνέεται από αγάπη για τον Θεό και τον συνάνθρωπο.³¹ Στον ανοιχτό χώρο της δημιουργικής συμπόρευσης και της αγαπητικής διαπλάτυνσης ως τα έσχατα,³² είναι η αναψηλάφηση μιας ζωής που προσέλαβε τη χαρά και μεταμορφώθηκε από την αγάπη, γιατί ο Χριστός, η πηγή του Φωτός και της Χαράς, είναι ετούτη η «ήμετέρα

²⁷ «Η θρησκευτικότητα της περνάει πρώτα μέσα από τη γερή σύνδεση του ανθρώπου με τη γη - μια οπτική πολύ γενναιόδωρη απέναντι στην καλοσημία της ανθρώπινης φύσης». Άντα Δαλιάκα, «Οι ταινίες της εβδομάδας: Ήρωες στην εποχή του Χίτλερ και του Στάλιν», στο: <https://www.ethnos.gr> [πρόσβ.: 16 Δεκ. 2021].

²⁸ Ο τίτλος προέρχεται από το μυθιστόρημα της George Eliot *Middlemarch* το οποίο αναφέρεται στην καταλυτική και ανυπολόγιστη επιρροή εκείνων που «έζησαν πιστά μια κρυφή ζωή και αναπαύονται σε τάφους που δεν έχει επισκεφτεί κανείς». «Το γεγονός πως η ευημερία της ανθρωπότητας εξαρτάται εν μέρει από πράξεις που δεν καταγράφηκαν και το ότι η κατάσταση είναι καλύτερη από ότι θα μπορούσε να είναι για εμάς, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε αυτούς που έζησαν τη ζωή τους αθόρυβα κι αναπαύονται σε τάφους που ποτέ κανείς δεν επισκέπτεται». Terrence Malick, *A Hidden Life*, Fox Searchlight Pictures, Η.Π.Α. 2019, 02:48:35.

²⁹ «Το να τιμωρείς την καλοσύνη σημαίνει να τιμωρείς την ίδια την ιδέα του Θεού» αποφαινεται ο Siddhant Adlakha. Siddhant Adlakha, «A Hidden Life: Terrence Malick and the Omniscient Child», στο: <https://www.ign.com> [πρόσβ.: 13 Αυγ. 2022].

³⁰ Θα πει κάποια στιγμή: «Πρέπει να διωχθούμε για να κερδίσουμε τη Βασιλεία των ουρανών. Ο πρᾶος κληρονόμησε τη γη». Terrence Malick, *A Hidden Life*, ό.π., 01:57:10 - 01:57:26.

³¹ «Ο Μάλικ μας δείχνει ότι ο «αληθινός Χριστός» πρέπει να βιωθεί όπως όλη η δημιουργία. Χωρίς διαιρέσεις. Αυτό πρέπει να το νιώσουμε με σάρκα και οστά, όπως και ο μάλλον άναρθρος Φραντς, που μιλάει ελάχιστα». Edward Curtin, «Painting A True Christ: A Review of Terrence Malick's Film "A Hidden Life" », στο: <https://countercurrents.org> [πρόσβ.: 14 Δεκ. 2021].

³² «Με τη χάρη του Θεού θα συναντηθούμε σύντομα και πάλι» βεβαιώνει ο Φραντς στο τελευταίο γράμμα προς τη γυναίκα του (Terrence Malick, *A Hidden Life*, ό.π., 02:36:48) και η οποία θα συγκατανεύσει κατόπιν, λέγοντας «στο μέλλον δεν θα υπάρχουν μυστήρια. Θα ξέρουμε. Γιατί ζούμε. Θα είμαστε μαζί. Θα φυτεύουμε δέντρα. Θα καλλιεργούμε χωράφια. Θα δημιουργήσουμε τη δική μας γη. Φραντς. Θα ανταμώσουμε εκεί στα βουνά». Βλ. στο ίδιο, 02:46:21 - 02:48:01.

αίωνια Χώρα τῶν ζώντων».³³ Μέσα στην αθλιότητα της ναζιστικής επέλασης «αγιογραφεί» το μυστήριο ενός αγίου του Θεού όχι όμως με τη στιβαρότητα ενός ζηλωτή της πίστης, αλλά με την αγαθότητα και την αφέλεια ενός μάρτυρα, μέσα από το βαθύ τραύμα της συλλογικής φρίκης καταγράφει με τρόπο ποιητικό το πλατύ θαύμα της απλόχωρης αγάπης μέσα σε μια θεοϋφαντη κτίση.

Θα επιστρέψω, όμως, στη *Λεπτή Κόκκινη Γραμμή*, (*The Thin Red Line*), την πιο αριστουργηματική του δημιουργία, για κάποιες τελευταίες σκέψεις. Ελπίζω εύστοχης ερμηνευτικής προσέγγισης. Με αφορμή ένα πολεμικό γεγονός μάς θέτει σε υπαρξιακό όριο, καθοριστικό της νοηματοδότησης της ζωής μας. Ο Terrence Malick από τη μια δοκιμάζει την ύπαρξη μέσα στην οδύνη του πολέμου και από την άλλη εικονοποιεί την αγιαστική πλήρωση και τη λυτρωτική επανεκκίνηση της θείας Χάριτος. Διατείνεται ο Terrence Malick πως αντί να κατοικεί ο άνθρωπος τον κόσμο με έπαρση και αλαζονεία, να επεκτείνεται διηνεκώς, χρησιμοποιώντας τον άκρατο ορθολογισμό και την τεχνοκρατική διακυβέρνησή του, ας αφηθεί στα μυστήρια του κόσμου και με τη δέουσα ευλάβεια και τον προσήκοντα σεβασμό ας επικοινωνεί ερωτικά με τη φύση και μέσω αυτής ερωτικά με τον Άλλον και ακόμη και πιο ερωτικά με το υπερβατικό επέκεινα που κατοικεί στο κοσμικό ενθάδε.³⁴

Όταν ο Witt περικυκλώνεται από τους Γιαπωνέζους, κανένας φόβος από τον επερχόμενο θάνατο δεν συμπτκνώνεται στο βλέμμα του. Αντίθετα, καθρεπτίζονται μια γαλήνη και μια τέτοια νηπτική ηρεμία καθαρότητας από απαισιόδοξους λογισμούς.³⁵ Μια αλλαγή προς τη μεριά του Φωτός και όλο εκείνο το βλέμμα του λάμπει από εσωτερική πίστη και μεγαλοσύνη, γεμίζει με την αγιοσύνη του ουρανού, με την καλοσύνη της Αγάπης. Πριν ακόμη ακουστεί «ή σφυριγματιά τῆς σφαίρας» ο Witt «στὰ μεγάλα μάτια του ὅπου χώρεσε ἡ ζωὴ / Τόσο βαθιά, πὸν νὰ μὴν μπορεῖ νὰ βγεῖ ποτέ της» θεάται «μιὰν ἡμέρα πάλλαμπρη», και με ένα «ἀγιάζι οὐράνιας ὁμορφιάς» χαιρετίζει «τὸ Πάσχα τοῦ Θεοῦ», ὅπως ἴσως ἀπὸ μια μεριά θα σχολίαζε ο

³³ Ἀθαν. Γιέφτιτς, *Χριστὸς ἡ χώρα τῶν ζώντων*, Ἴνδικτος, Αθήνα 2007, σ. 100.

³⁴ Για το «ποητικῶς κατοικεῖν» και τον «πολιτισμὸ τῆς σάρκωσης», βλ. και Χρυσόστομος Αθ. Σταμούλης, *Ἔρωσ καὶ Θάνατος*, Ἀρμός, Αθήνα 2019, σ. 315-333.

³⁵ Terrence Malick, *The Thin Red Line*, ὁ.π., 02:26:53 - 02:28:27. Ο Terrence Malick αντικατέστησε τη λέξη «αδιαφορία» η οποία υπάρχει στο σχετικό απόσπασμα του μυθιστορήματος του James Jones με τη λέξη «ηρεμία». Και ὅπως βεβαιώνει ο Michał Oleszczyk, ὅλη η ευαισθησία του Malick βρίσκεται σε αυτή τη λέξη η οποία «μαρτυρεῖ την παρουσία ενός βαθιά πνευματικού κόσμου» ἀπὸ μια «αδιαφορία στωικῆς καταβολῆς». Michał Oleszczyk, «Mapping Out the Line», στο: <https://www.rogerebert.com> [πρόσβ.: 22 Αυγ. 2022].

Οδυσσέας Ελύτης.³⁶ Αμέσως μετά για τον Terrence Malick κατεβαίνει από τον ουρανό «τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον»,³⁷ φωτίζει το έδαφος στο οποίο πλεόνασε το κακό και δηλώνει απερίφραστα πως το μεγάλο μυστήριο του σύμπαντος μπορεί και περπατάει ανάμεσά μας. Γιατί μόνο αν το πιστέψουμε «μυρίζει τόσο δυνατὰ ὁ αγέρας», και πάλι αρχίζουν να αποκτούν «υπόσταση ἄλλη / Τὰ οὐράνια γεγονότα».³⁸ Οι ποιητές μάς βεβαιώνουν πως «ἡ ἀλήθεια μόνον ἔναντι θανάτου δίδεται».³⁹

Όταν σκοτώνεται ο Witt, το βλέμμα του συλλαμβάνει έναν άλλο κόσμο που δεν συνδέεται με τις αισθητικές εμπειρίες της δεκτικότητας, πως ξέχωρα από τον υποκείμενο κόσμο των δεδομένων αισθήσεων και της αποδεχόμενης νόησης υπάρχει και ο κόσμος των θαυμασίων και των ανελπίστων: «όταν κάποιος βλέπει ένα πουλί που πεθαίνει, θαρρεί πως υπάρχει μόνο αναπάντητος πόνος, και πως ο θάνατος έχει την τελευταία λέξη. Ένας άλλος άνθρωπος βλέπει το ίδιο πουλί και αισθάνεται τη δόξα. Αισθάνεται κάτι να χαμογελά μέσα του».⁴⁰ Εκστατικός αντικρίζει το θαύμα, «τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν “ἄπνοια” στὴν πνοὴ τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὸν θάνατο στὴν Ἀνάσταση».⁴¹ Τον βλέπουμε να κολυμπάει χαρούμενος με τους υπόλοιπους ιθαγενείς. Κανένα μεταθανάτιο σκοτάδι, καμιά μεταφυσική σιωπή και απονεκρωμένη θλίψη. Με έναν ποιητικό τρόπο ο Terrence Malick προκαλεί μια στροφή από τον χρόνο της βιωτής στον τρόπο της ὄντως Ζωής, διεισδύει ἀπὸ τη συνάφεια της ιστορικής εμπειρίας με τα δραματικά της γεγονότα σε μια μετα-ιστορική πραγματικότητα, σε έναν μεσσιανικό καιρό λυτρωτικής επανεκκίνησης. Με τη χαρά και το Φως της λυτρωτικής επανεκκίνησης.

Στο τέλος, ο βλαστός που αναδύεται μέσα από την καρύδα στο ήσυχο νερό, συνδέει γη και ουρανό. Όπως η γέφυρα στο τέλος του *Δέντρου της Ζωής* και το αβαείο του Saint-Michel στο *Μέχρι το θαύμα*, παραπέμπει σε όλα εκείνα τα γεφύρια, που μας απελευθερώνουν από τα δεσμά της περιχαρακωμένης αυτοαναφορικότητας. Μας πηγαίνουν λιγάκι πιο πέρα από τις αυτοδικαιώσεις μας στο Αλλού και με Άλλους στο ξάγναντο μιας ανυπόταχτης πορείας, εκείνα τα γεφύρια που συνενώνουν

³⁶ Οδυσσέας Έλύτης, *Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας*, Ίκαρος, Αθήνα 1981, σ. 33, 34, 36.

³⁷ *Ιωαν. 1:9*.

³⁸ Οδυσσέας Έλύτης, *Τὰ Έλεγεία τῆς Όζώπετρας*, Ίκαρος, Αθήνα 1991, σ. 38-39.

³⁹ Ο.π., 37.

⁴⁰ Terrence Malick, *The Thin Red Line*, ο.π., 02:17:44 - 02:18:31.

⁴¹ Χρ. Α. Σταμούλης, *Η γυναίκα του Λώτ και η σύγχρονη θεολογία*, Αρμός, Αθήνα 2014, σ. 292.

τον κόσμο της Φύσης και τον κόσμο της Χάριτος, που γεφυρώνουν το κτιστό και το άκτιστο, τον άνθρωπο και τον Θεό, ώστε ούτε ο «ναρκισσιστής άνθρωπος που έπιτελεί» ούτε και ο «αυτάρκης Θεός που επιτάσσει».⁴² Όλοι και όλα σε μια ιστορική όδευση πλησιάσματος, συνάντησης και αγκαλιάς.

Όμως, από τούτη την υπαρξιακή περιπέτεια επιθυμώ να κρατήσω σφιχτά και να σας μεταδώσω με αγάπη και ελπίδα μια εικόνα, την εικόνα εκείνου του ιθαγενή που αμέριμος και εντελώς αθώος περπατάει στην αντίθετη κατεύθυνση από τους αμερικανούς στρατιώτες.⁴³ Και δεν αδιαφορεί απλώς για τον πόλεμο. Αυτός ο ιθαγενής μού ανάσκαψε μέσα σε τούτη τη νεωτερική καταιγίδα που «γέννησε ο νοῦς τοῦ ἀνθρώπου»,⁴⁴ την ανάγκη για μια αλλαγή πορείας από εκεί όπου όλα σηματοδοτούν τον θάνατο προς τα εκεί όπου η κτίση αθροίζει τόσο φως όσο να σηματοδοτεί την Ανάσταση. Ας ακολουθήσουμε αυτόν τον ιθαγενή ο οποίος μέσα στην αρχετυπική του σοφία χαράζει έναν άλλο δρόμο, μια άλλη πορεία από τις όποιες νεωτερικές βεβαιότητες. «Έλα στ' ανοιχτά, έλα στ' ανοιχτά όπου βρίσκομαι εγώ» μας καλεί ο Terrence Malick.⁴⁵ Όπως είχε συστήσει ο Χριστός στους μαθητές του να τον συναντήσουν στην απέναντι όχθη, στα ανοιχτά δηλαδή έξω και πέρα από τις όποιες ασφάλειες του περικλειστού τόπου και τις αποτελεσματικότητες του απρόσβλητου τρόπου.⁴⁶ Εκεί, λοιπόν, στα ανοικτά μιας δημοσίας στην οποία συναντάται η συνάφεια του πλησίον με όρους της ιεραποστολικής παρρησίας. Εκεί, στην ανοιχτωσιά του κόσμου, όπου οι ετερότητες σπαρακτικά προσφεύγουσες συναντώνται, αφού οι πρόσφυγες ήρωες του Terrence Malick δεν αποτελούν αντικείμενα στατικά ενός παγιωμένου κόσμου, αλλά αιμάτινα και κοπιώντα υποκείμενα ενός κόσμου που παλεύει με τη μοίρα και την ιστορία. Εκεί, στο ξέφωτο του Φωτός και του Πνεύματος όπου θα μπορέσουμε να κενωθούμε από εκείνο το μεγαλείο που καθορίζει τις βεβαιότητες μας και να προσλάβουμε την ξενητεία εκείνη που μας κάνει οδοιπόρους και φιλόξενους,⁴⁷ ή στην ανοιχτωσιά της Ανάστασης, όπου σωματοποιείται η νοσταλγία της αιωνιότητας. Εκεί, στην άνοιξη της «επίγνωσης της

⁴² π. Νικόλαος Λουδοβίκος, *Η ανοικτή ιστορία και οι εχθροί της. Η άνοδος του Βελούδινου Ολοκληρωτισμού*, Αρμός, Αθήνα 2020, σ. 46, 48, 49.

⁴³ Terrence Malick, *The Thin Red Line*, ό.π., 00:28:48 - 00:29:23.

⁴⁴ Όδ. Έλύτης, *Το Άξιον Έστί*, ό.π., 65.

⁴⁵ Terrence Malick, *The Thin Red Line*, ό.π., 01:17:58 - 01:18:10.

⁴⁶ Θανάσης Παπαθανασίου, *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*, Εν Πλώ, Αθήνα 2009, σ. 23-24.

⁴⁷ Ό.π., σ. 298-300.

αιωνιότητας».⁴⁸ Εκεί, στην απεραντοσύνη της καινοποίησης του κόσμου και του πολιτισμού από τη σάρκωση του Λόγου στην ιστορία.⁴⁹

Ιδού, λοιπόν, που μέσα από όλα αυτά τα μυστήρια εκπηγάξει ένα απεριόριστο άνθισμα νοημάτων τα οποία συγκροτούν το μυστήριο του προσώπου το οποίο όταν φτάσει «στὰ χείλια τοῦ γκρεμοῦ» τότε «πετοῦν οἱ πλάτες του φτεροῦγες!».⁵⁰ Ιδού, λοιπόν, που μέσα σε όλα αυτά τα μυστήρια τον ουρανό θεάται ο Terrence Malick, ώστε με μια ποιοτική εμβάθυνση σε υπαρξιακά βάθη να χαριτώνεται η ύπαρξη στην οπτασία της δόξας του Θεού. Γιατί ο ουρανός δεν είναι «φήμη», «ὁ οὐρανὸς ὑπάρχει»!⁵¹ Τουλάχιστον για τον Terrence Malick!

⁴⁸ Αρχιμ. Σωφρόνιος (Σαχάρωφ), *Οψόμεθα τον Θεόν καθώς ἐστί*, Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2010, σ. 23-24.

⁴⁹ Βλ. και Χρ. Α. Σταμούλης, *Έρωσ και θάνατος*, ό.π., 125.

⁵⁰ Νίκος Καζαντζάκης, *Ο Τελευταίος πειρασμός*, Ελ. Καζαντζάκη, Αθήνα 1970, σ. 49.

⁵¹ Κική Δημουλά, *Μεταφερθήκαμε παραπλεύρως*, Ίκαρος, Αθήνα 2018, σ. 24.